

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІНФОРМАЦІЙНИХ І ПРИКЛАДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПІДГОТОВКИ ВИКОНАННЯ
ПРАКТИКУМІВ І КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ
З ДИСЦИПЛІНИ
«КОМПАРАТИВІСТИКА»
для здобувачів спеціальності 052 Політологія**

Вінниця
2023

*Затверджено вченою радою факультету
інформаційних і прикладних технологій
Донецького національного університету імені Василя Стуса
протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.*

Автори: *Олена Михайлівна Чальцева*, д-р політ. наук, доцент, доцент, в. о. завідувача кафедри політології та державного управління;
Катерина Андріївна Швець, асистент кафедри політології та державного управління.

Рецензенти: *Юля Окуньовська*, канд. політ. наук, доцент кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса;
Валерія Василенко, канд. наук з соціальних комунікацій, старший викладач кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Ч-16 **Методичні рекомендації** щодо підготовки виконання практикумів і контрольних робіт з дисципліни «Компаративістика» для здобувачів спеціальності 052 Політологія / О. М. Чальцева, К. А. Швець. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 32 с.

Методичні рекомендації щодо підготовки виконання практикумів і контрольних робіт з дисципліни «Компаративістика» для здобувачів спеціальності 052 Політологія включають програму курсу, яка дає змогу розкрити специфіку, значення й сутність кожної теми; плани семінарських занять, тематику контрольних робіт, рефератів, есе та доповідей; зміст тестових, творчих та практичних завдань, які можуть бути використані для написання модульних контрольних робіт; списки рекомендованої літератури, які можуть бути використані для підготовки до семінарів, заліків, іспитів і написання рефератів, наукових доповідей, статей і контрольних робіт.

УДК 32-027.21:82.091(072)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	4
1.1. Етапи наукового дослідження	4
1.2. Типи порівняльних досліджень	7
1.3. Методи порівняння	8
1.4. Принципи відбору одиниць для порівняння	10
1.5. Правила формулювання гіпотез в науковій роботі	15
1.6. Змінні та індикатори	18
РОЗДІЛ 2. ПІДГОТОВКА ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИКУМІВ І КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ	21
2.1. Тренажер	21
2.2. Формулювання гіпотез	22
2.3. Методи порівняльних досліджень.....	22
2.4. «Глобальний індекс» як тип глобального методу компаративного аналізу	23
2.5. Контрольні роботи 1–8: план, тематика, критерії оцінювання	24
2.6. Метод case study	24
2.7. Індивідуальна робота (альтернатива іспиту): план, вимоги, критерії оцінювання.....	25
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	29

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Якість компаративних досліджень цілком залежить від обраної дослідником стратегії і тактики, тобто організації своєї роботи. Будь-яка наукова політологічна робота, зокрема й компаративна, має відповідати стандартам науковості. Німецькі дослідники Г. Симоніс, М. Беренс та Г. Ельберс розробили такі критерії науковості:

- наука розглядає нез'ясовані емпіричні чи теоретичні проблеми, тому наукова робота потребує точного визначення проблеми та обґрунтованих стратегій її рішення;
- необхідно враховувати стан науки, стійкого наукового знання, яке існує в межах визначеного кола проблем, і сучасну дискусію;
- мають силу правила формальної логіки, загальної та спеціальної методології;
- без посилання на джерела неможливо цитувати ані дослівно, ані за змістом. Необхідно звертати увагу на те, щоб посилання джерел були повні та піддавались перевірці. Емпіричні вислови необхідно підтверджувати;
- політологія не є нейтральною в ціннісному відношенні, але з ціннісними оцінками необхідно обходитися дуже обережно: їх необхідно обґрунтовувати та демонструвати масштаби оцінки;
- висловлювання щодо розрахунків, які лежать в основі дії, та визначення ситуацій, які представлені політичними суб'єктами, можна розкривати тільки опосередковано; вони потребують методичного забезпечення (посилання на джерела та їх інтерпретацію).

На перший погляд, це очевидні речі, однак не всі науковці дотримуються цих стандартів, що, безумовно, віддзеркалюється на якості досліджень, які здебільшого перетворюються на псевдонаукові роботи, що не можуть інтегруватись у світовий академічний простір. Тому дуже важливо закладати традицію підготовки наукових робіт ще на рівні бакалаврату, що і є певною мірою основним завданням цих методичних рекомендацій.

1.1. Етапи наукового дослідження

Сучасна порівняльна політологія стає щораз популярнішою і стрімко розвивається. Майже чверть (24,1 %) усіх членів Міжнародної асоціації політичної науки спеціалізуються на порівняльній політології. Публікують декілька десятків спеціалізованих видань із порівняльних досліджень: журнали, тексти курсів, багатотомні дослідження, збірки, крос-національні та тематичні дослідження.

Сучасна компаративістика характеризується пошуком нових парадигм, використанням оновлених методологічних підходів та нових теорій і методів, розширенням меж порівняльного аналізу тематично, географічно, темпорально.

Тематично у поле зору вчених потрапляють оновлені традиційні політичні інститути (держава, партії, форми устрою, ЗМК та ін.) і об'єкти дослідження (публічна політика, протестні рухи, мережі, конфлікти, управління державою, вироблення політики та ін.), яким не приділялось достатньо уваги в минулому. Географія аналізу розширилася завдяки вивченню держав, які перебувають в умовах переходу і трансформації своїх політичних систем.

Отже, ми бачимо, що компаративістика – це не тільки порівняно молода дисципліна, але й така, що стрімко розвивається, враховує зміни в реальному світі (глобалізація, взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої політики, що посилюється, ускладнення політичних інститутів і їх функцій та ін.) і в політичній науці (поява нових методологічних підходів, методів), що відображається на визначенні її предметної галузі, тематики та специфіки організації досліджень.

Порівняльне дослідження, як і інше політологічне дослідження, має свою організацію та послідовність. Якщо звернути увагу на роботи, які присвячені цій проблемі, то можна переконатися, що послідовність етапів в організації політологічних досліджень практично однакова. Класичним тому прикладом є робота Дж. Мангейма та Р. Річа. «Політологія. Методи дослідження», в якій вони запропонували такі етапи організації політичного дослідження:

- теорія;
- гіпотеза;
- робоча гіпотеза;
- спостереження (вимірювання).

Послідовність операцій у порівняльному дослідженні у 50-х рр. описали американські вчені Семюел Баєр та Адам Улан. Вони виокремили такі етапи:

- опис;
- класифікація;
- пояснення;
- підтвердження.

Компаративіст Рой Макрідіс вніс у цю послідовність свої пояснення:

- по-перше, збір та опис фактів має належати до якої-небудь класифікаційної схеми;
- по-друге, подібності й відмінності виокремлюються та пояснюються;
- по-третє, формулюються попередні гіпотези про співвідношення у політичному процесі;
- по-четверте, ці попередні гіпотези перевіряються під час ретельного емпіричного нагляду;
- по-п'яте, отримані дані подаються у належній формі.

Американський дослідник Девід Сільверман запропонував структурно-логічну схему (табл. 1), яка пояснює відношення між теоретичними моделями, концепціями,

теоріями, гіпотезами, методологією і методами з урахуванням рівня абстракції та узагальнення, яке притаманне для того чи іншого ієрархічного рівня (рис. 1).

Таблиця 1

Основні терміни, включені в логічну схему Сілвермана

Термін	Значення	Приклад
Модель (Model)	Загальна система поглядів та уявлень про дійсність	Етнометодологія
Концепція (Concept)	Ідея, яка виводиться з теоретичної моделі	Соціальна практика
Теорія (Theory)	Сукупність концепцій, які використовуються для визначення чи пояснення будь-якого феномену	Теорія соціального конструктивізму
Гіпотеза (Hypothesis)	Передбачення, які потребують перевірки	
Методологія (Methodology)	Загальний підхід до вивчення проблеми, яка досліджується	Кількісний, якісний
Метод (Method)	Специфічна технологія досліджування або прийом	Соціальне опитування, case-study

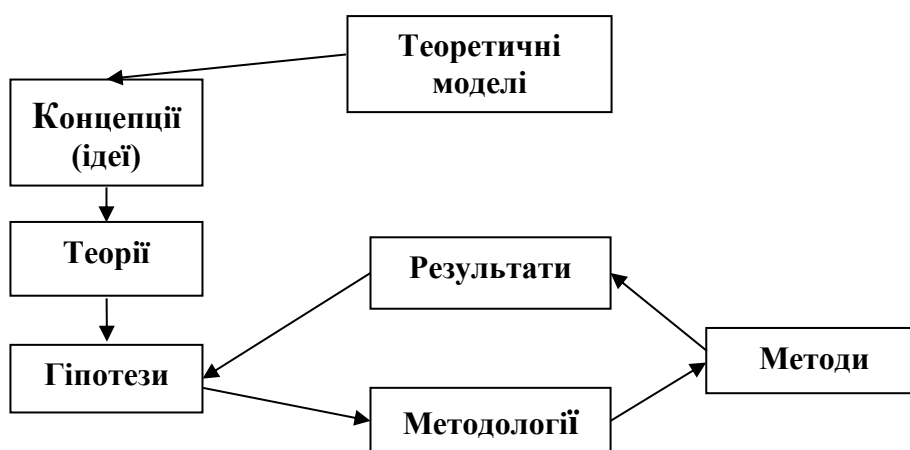

Рисунок 1. Відношення між теоретичними моделями, концепціями, теоріями, гіпотезами, методологією і методами з урахуванням рівня абстракції та узагальнення

Усі розглянуті вище варіанти організації дослідження, безумовно, мають бути зарахованими у порівняльному дослідженні. Можна лише додати деякі пункти і побажати дотримуватись послідовності дослідження тим, хто починає робити компаративний аналіз:

1. Постановка проблеми.
2. Визначення мети роботи.
3. Визначення предмета й об'єкта дослідження.
4. Вибір методологічних підходів, теорій.
5. Вибір методів дослідження.
6. Формулювання гіпотез (генеральної та робочих).
7. Визначення змінних та індикаторів.
8. Вимірювання.
9. Висновок: підтвердження або спростування гіпотез.

1.2. Типи порівняльних досліджень

Типологізація компаративних досліджень будується за різними параметрами: за типом порівняння, за часом, за регіональною характеристикою, за категоріями і т. ін.

Типи порівняльних досліджень можна представити тільки в загальному «чистому» вигляді, тому що стратегія наукової роботи у кожного компаративіста може мати багато варіантів та індивідуальних особливостей.

Найбільш загальною та логічно виваженою можна вважати типологію порівняльних досліджень вченого Л. Сморгунова. Він класифікує порівняльні дослідження, зважаючи на два параметри: простір та час, поділяючи їх на:

- «case-study» (окремий випадок);
- бінарні (порівняння двох країн: прямі й опосередковані);
- регіональні (порівняння більше ніж двох країн);
- глобальні;
- крос-темпоральні (синхронні / асинхронні, секторальні / лонгітюдні).

Такі ж типи виділили у 1994 р. у своєму дослідженні французькі соціологи М. Доган і Д. Пелассі.

Типологізацію порівняльних досліджень, яка претендує на універсальність, пропонує професор М. Ільїн. Він виділяє:

- *Морфологічний тип порівняння*, що передбачає зіставлення явищ, які розглядаються за формою, структурою і функціями. Цей тип порівняння використовується під час дослідження політичних систем, інститутів, тобто формалізованих структур.

- *Субстанціональний тип порівняння* засновано не на порівнянні форм (структур), а на їх наповненні (матерії, субстанції). Використовується для порівнянь політичних об'єктів, які мають суперечливу, аморфну структуру (наприклад, політична культура).

- *Міфологічний тип порівняння* передбачає порівняння синтетичних категорій та антикатегорій (наприклад, категорії *Європа, Захід, Цивілізація* та парні категорії *Азія, Схід, Варварство*). Міфологічні порівняння з обраними дихотомічними парами можуть мати певне ідеологічне значення, що може призвести до стандартизації деяких наукових результатів, незважаючи на те, що вони будуть доведені емпірично.

- *Інтегральний тип порівняння* ґрунтується на всеосяжному охопленні елементів внутрішнього та зовнішнього середовища, які впливають на цілісну систему. Порівняльні дослідження цього типу передбачають комплексну оцінку характеру та ступеня впливу на політичні інститути та процеси окремих факторів (культури, географічного фактора та ін.), а також зворотного перетворювального впливу політики на свої середовища.

- *Еволюційний тип* порівняння передбачає урахування характеристики часу.

- *Дифузний тип порівняння* зорієнтований на виявлення залежностей через імітацію, симуляцію та ін.

- *Генетичний тип порівняння* передбачає порівняння спадковостей та їх мутацій у дереві родинних явищ.

- *Псевдоморфічний та псевдосубстанціональний типи* зорієнтовані на порівняння запозичень, які викликані тим, що «зовнішнє» явище зайняло місце генетичного «спадкоємця».

Американський політолог Б. Петерс типологізує порівняльне дослідження за такими параметрами: за поділом об'єктів дослідження на одиничні й чисельні, та за опозиційністю якісних і кількісних методів аналізу:

1. Одиничні описи політики країн.

2. Аналіз схожих процесів та інститутів в обмеженій кількості країн, відібраних за аналітичними обставинами.

3. Використання типологій та інших форм класифікаційних схем для порівняння груп країн і прояснення внутрішньої політики в окремих країнах.

4. Статистичний, або дескриптивний, аналіз сукупності країн, виокремлених за географічним або еволюційним показниками, для перевірки будь-якої гіпотези про співвідношення змінних вибірки, що розглядається.

5. Статистичний аналіз загальносвітового рівня, спрямований на виявлення структур і/або тестування відносин в усьому масиві політичних систем.

Класифікувати порівняльні дослідження можна також за об'єктами, що розглядаються: порівняння політичних інститутів (держави, партії, групи інтересів тощо) та порівняння політичних процесів (трансформація, модернізація, прийняття рішень тощо).

Необхідно розрізнити також порівняння відносно стабільних та нестабільних (динамічних) процесів.

1.3. Методи порівняння

- 1. Бінарне порівняння:** непряме (різномірний об'єкт порівняння розглядається залежно від власного бачення автора); пряме (дає змогу за допомогою різних методів включити 2 країни або 2 суб'єкти дослідження).

Метод бінарного порівняння використовується в порівняльній політології для вивчення як подібних, так і різних одиниць порівняння. Існує два способи виділення країн або інших одиниць порівняння: принцип максимальної схожості (орієнтується на схожі країни на тій підставі, що загальні риси в аналізі можна трактувати як константи й нехтувати ними, вважаючи, що причини можливих розбіжностей не в них) і принцип максимальної розбіжності систем (акцентує на спільних рисах серед країн вибірки, а відмінностями можна знехтувати).

Прикладами бінарного порівняння можуть слугувати:

1. Принцип максимальної схожості систем: *Туреччина – Єгипет* (проблема: великий вплив військових на життя); *Китай – Індія* (проблема перенаселення);
2. Принцип максимальної розбіжності систем: *Україна – Сомалі* (проблема: не вся територія контролюється владою); Південна і Північна Корея (проблема поділу Корейського півострова).

2. Регіональне порівняння – порівняння регіонів, груп країн на основі їх подібності або відмінності за економічними, політичними, культурними та іншими ознаками.

Регіональний тип порівняння передбачає, що гомогенність країн не завжди географічна, частіше враховуються культурні, історичні та релігійні чинники. Головне – не географія, а фактори функціонування політичних систем.

Переваги:

- дослідник тримає під контролем ті змінні, які хотів би зберегти як постійні;
- підвищує здатність глибоко аналізувати контекст;
- вирішується низка проблем порівняльності;
- збільшується можливість розвивати теорію середнього рівня;
- обмеживши порівняння певною кількістю країн, дослідник зможе конкретизувати предмет дослідження.

Недоліки:

- назва методу не відповідає змісту;
 - у разі великої кількості країн неможливо дати комплексну оцінку контексту.
- Джон Мартц на прикладі країн Латинської Америки дав рекомендації для порівняльного аналізу подібних країн:

- обмежити просторову площу, виділити вибрані регіони;
- зосередитися на теоріях середнього рівня, а не на макротеоріях;
- аналітичний еkleктизм;
- уникати регіонального провінціалізму.

Прикладами регіонального порівняння можуть слугувати: *Колумбія – Італія – Венесуела – південні країни ЄС* (проблема: питання біженців); *Австрія – Конго – Зімбабве* (проблема: залежність від зовнішніх енергоносіїв); *Монако – Макао – Лас-Вегас* (проблема: залежність від ігрового бізнесу).

3. Глобальне порівняння – це порівняльне дослідження, в якому за одиницю аналізу береться вся політична система і її основні характеристики.

4. Крос-темпоральне порівняння: час – основна операційна змінна; необхідно подолати статичний характер дослідження.

Існує два типи часових порівнянь: асинхронне (порівняння однієї і тієї ж країни, регіону або різних країн у різні історичні періоди) і синхронне (порівняння одиниць дослідження в один і той же період часу).

Правила часового порівняння:

- визначити часові одиниці аналізу;
- визначити ступінь співвідношення змінних, що відрізняються від змінних під час просторового аналізу. Змінні, пов'язані з часовими характеристиками, повинні бути однаковиими;
- часові порівняння можуть бути поздовжніми і секторальними (безперервними).

Прикладами крос-темпорального порівняння можуть слугувати синхронне та асинхронне порівняння.

Синхронне порівняння: *Туніс – Сирія – Єгипет* (проблема: Арабська весна); *Іспанія – Англія – Франція* (проблема терактів 2004–2005 років).

Асинхронне порівняння: *США – Італія – Німеччина* (проблема міжнародних терактів: США, 2001 р. – теракт вежі-близнюка; Італія (Болонья), початок 1970 р. – теракт на станції; Німеччина (Мюнхен), 1972 р. – під час Олімпійських ігор загинула вся делегація з Ізраїлю); *Афганістан – Ірак* (проблема введення військ на територію держав: СРСР ввів свої війська у 1979 р. в Афганістан, а США направили війська в Ірак у 2002–2003 рр.).

5. Case-study (метод одиничного випадку) – вивчення будь-якого явища, країни, інституту, відмінного від загальноприйнятих норм. Цей метод оснований на опозиціях і спрямований на узагальнення.

Його порівнюють із наявними ідеальними типами або з тими типами, які вже існують чи були розроблені загальноприйнятими типологіями.

Цей вид порівняння дає змогу розвивати теорію, глибше вивчати контекст, а також детальніше і надійніше виявляти та визначати змінні.

Недолік: дослідження обмежені однією країною, і це не дає змоги зробити загальні висновки та побудувати теорію.

Прикладами порівняння Case-study можуть слугувати: *Росія* (проблема порушення міжнародних норм та прав); *Україна* (проблема корупції); *Франція* (проблема міграції).

1.4. Проблеми порівняння і принципи відбору систем для компаративного аналізу

Під час відбору одиниць порівняння необхідною умовою є подолання таких проблем, на які звернув увагу компаративіст Л. Сморгунов:

Еквівалентність. Під цим варто розуміти еквівалентність понять, політичних явищ і процедур, використаних у дослідженні. Особливо важливим є дотримання принципу *функціональної еквівалентності*, тобто обрані одиниці аналізу повинні виконувати однакові функції.

Етноцентризм – це наступна не менш важлива проблема загального характеру. Французькі соціологи Матей Доган і Домінік Пелассі у своїй книзі «Порівняльна політична соціологія» застерігають дослідника-компаративіста від етноцентричного бачення розглянутого політичного і соціального об'єкта. Вони вважають, що: «Під час проведення порівняння цілком природною є небезпека потрапити в пастку етноцентризму, але водночас порівняння є й кращим засобом проти цієї небезпеки. Сприйняття наявних розходжень неминуче приводить дослідників до усвідомлення відносності знання і, отже, допомагає їм звільнитися від культурних нашарувань». Не можна не погодитися з цим твердженням, хоча звільнитися від замкнених в етноцентричній свідомості поглядів – дуже непросте завдання для компаративіста. Однак від цього прямо залежить об'єктивність і якість проведеного дослідження. Щодо західної політичної теорії необхідно зазначити, що вона, незважаючи на свою першість у науці, повною мірою може претендувати і на першість в етноцентричності й ідеологізованості.

Теоретик політичних систем Д. Істон зазначав, що більшість соціальних наук тяжіє до культури, а велика частина узагальнень може застосовуватися лише в межах конкретних культурних ситуацій на Заході. Наприклад, західні теоретико-класифікатори (представники англосаксонської традиції) визначають ідеальний тип політичної культури як демократичний («цивільна культура»), що багато в чому обумовлює спрямованість і стандартизацію теорії і, як наслідок, її спрощення. Безумовно, під час проведення дослідження необхідно враховувати режимну характеристику, але водночас уникати застосування в роботі яких-небудь загальних моделей розвитку і шаблонності. Це особливо важливо під час вивчення країн, що знаходяться в умовах перехідних режимів, або країн, що не належать до демократичних.

Проблема Гелтона полягає у вирішенні питання, чи є досліджувана одиниця аналізу абсолютно незалежною щодо зовнішнього впливу. Чим вужча гіпотеза, тим менша кількість змінних. Фактично проблема Гелтона не вирішується, але її можна взяти під контроль. Стратегією вирішення проблеми Гелтона виступає модель порівняльного аналізу, в межах якого здійснюється спроба об'єднати внутрішньосистемні змінні, що вимірюються, з внутрішньосистемними міжчасовими та міжсистемними змінними.

Проблема вимірювання. У порівняльній політології часто метричні шкали є сусідами з неметричними, що ускладнює обробку даних. Під час вибору індикаторів враховується вплив ціннісних орієнтацій дослідника, що призводить до

неточності результату дослідження. У разі вивчення світових порівнянь є складність збору даних із різних держав.

Проблема інтерпретації. Сьогодні на перший план висуваються якісні, а не кількісні дослідження, через що виникає проблема інтерпретації тих самих політичних явищ.

Проблема порівняння (чи є сенс і можливість порівнювати обрані одиниці?). Як вирішити цю проблему? Насамперед необхідно добре знати контекст досліджуваної проблеми, правильно застосовувати принцип відбору країн, подолати проблему еквівалентності та універсальності.

Проблема універсальності порушує питання: чи можна поширювати отримані щодо групи країн емпіричні узагальнення на всі країни, які попадають у зону дослідження?

Багато N – мало змінних, мало N – багато змінних. Ці дилеми по суті можна вважати однією загальною, центральною проблемою порівняльного аналізу. Професор Ільїн пропонує називати її «казуси VS параметри». Суть цієї проблеми зводиться до питання масштабів порівняльних досліджень і кількості змінних, включених в аналіз. Дилема «багато N – мало змінних», яка характеризує глобальні дослідження, ставить вченого-компаративіста перед проблемою скорочення кількості випадків та збільшення кількості змінних до необхідної (тобто мінімально достатньої). Дилема «мало N – багато змінних», навпаки, ставить перед компаративістом завдання збільшити кількість випадків для більш обґрунтованого дослідження і обмежити кількість змінних до необхідної, щоб довести поставлену мету. У компаративістиці існує два наукові напрями, що по-різному вирішують ці дилеми. Представники першого напрямку вважають, що з виробленням універсальних узагальнень необхідно збільшувати у дослідженні кількість випадків до максимально можливої, без урахування різноманітних відхилень з-поміж них і дотримання принципу функціональної еквівалентності. Набір казусів можна розширити, використовуючи просторові та часові параметри. Цей підхід був особливо популярний у 50–60-ті рр. ХХ ст., коли дослідникам стали доступні дані з різних країн, тобто розширилася емпірична основа. Через це виник інтерес вчених до глобальних порівнянь з великою кількістю випадків (наприклад, щорічні дослідження рівня свободи у понад 190 державах, що проводяться «Домом Свободи», щорічні підрахунки індексів демократії, порівняння політичних партій Джанди, порівняльний аналіз громадських демократій А. Лейпхарта тощо). Це спричинило розробку загальних дедуктивних моделей, у яких контекст відігравав незначну роль. Деякі дослідження проводяться й досі, проте в останні десятиліття ХХ ст. інтерес вчених до цієї стратегії став знижуватися з огляду на ігнорування контексту і слабкість пояснювальної здатності цих досліджень. Інший напрям вчення, одним із засновників якого є Ф. Каслс, пропонує відмовитися від загальних дедуктивних

моделей і звернути увагу на контекст досліджуваних явищ і процесів. Представники цього напрямку частіше користуються індуктивними методами.

Однорідність середовища. Компаративіст М. Ільїн звертає увагу, що «за будь-якого з розглянутих вище підходів “неосвоєними” залишаються або казуси, або окремі параметри, а на практиці (у тій чи іншій пропорції) – і ті, й інші. У сукупності всі вони перетворюються на якесь узагальнене “середовище”, тобто на контекст досліджуваного явища. Відокремити його ми зобов’язані, але ігнорувати не можемо». Це породжує ще одну методологічну проблему порівняльного дослідження: «*обмеження VS облік впливу контексту*». Компаративіст повинен у своєму дослідженні дотримуватись правила однорідності середовища, в якому відбувається процес взаємодії акторів політики. Дотримання цього правила є складним завданням, тому що практично всі предмети дослідження, які аналізуються, матимуть ті чи інші контекстуальні відмінності. Вирішення цієї проблеми вчені бачать у ретельному доборі країн чи окремих сегментів політичної системи для своїх досліджень.

Також для якісного компаративного аналізу необхідно вирішити проблему вибору теорії для дослідження.

Вибір теорії. Обмеження вибірки теорій може здійснюватися шляхом добору одиниці порівняння не будь-яких теорій, а подібних чи таких, що розрізняються за ознакою, важливою для дослідження, як-от науковий потенціал теорії. За цією ознакою можуть бути виділені порівнянні групи теорій таких типів:

- (1) теорії, що висвітлюють те чи інше явище;
- (2) теорії, що встановлюють приватні закономірності;
- (3) теорії, що продукують лише порівняні між собою гіпотези;
- (4) теорії як продукт інших теорій;
- (5) теорії, що продукують інші теорії [8].

Прикладом *першого типу* можуть бути теорії соціалізації, політичної поведінки, комунікацій, політичних цінностей і под. (наприклад, теорії політичної соціалізації Р. Мерельмана, Р. Сігела).

До *другого типу* можуть належати теорії, засновані на обмеженій кількості емпіричних даних (або таких, що належать до однієї одиниці порівняння чи до однотипної групи одиниць порівняння).

Третій тип представлений теоріями, які можна застосувати тільки до певних ідентичних систем і ситуацій (наприклад, теорії функціонування демократичних політичних систем на основі цінностей і принципів демократії представників нормативного інституціонального підходу – К. Шміта, У. Дженнінгса, Е. Баркера, Г. Ласкі, А. Зигфріда, К. Фрідріха) були орієнтовані тільки на один вид систем).

Теорії політичної культури Г. Алмонда, С. Верби, Р. Інглхарта, А. Вільдавскі, Г. Екстайна, або теорії політичної системи Д. Істона, К. Дойча, Г. Алмонда та ін. зараховують до *п'ятого типу* теорій.

Четвертий тип представляють теорії, що є похідними від теорій п'ятої групи (наприклад, теорія зміни цінностей Кларка, Датта і Рапкіна).

Процедура формування вибірки теорій під час проведення порівняльного аналізу потребує від дослідника рішень, які з вищеназваних компонентів найкраще представляють усю сукупність і можуть бути відібрані для дослідження. Стратегія формування вибірки теорій має враховувати такі важливі обставини:

1. Специфіку теми дослідження та її предмета (наприклад, це можуть бути інститути (держава, партії, групи тиску), процеси (трансформації, модернізації, соціалізації тощо)). У такому разі важлива концентрація уваги на детальному порівняльному аналізі гіпотез, конкретних методів тих чи інших теоретичних підсистем, які спроможні суттєво ускладнити проект дослідження, обтяжити його даними, які не мають суттєвого значення для розкриття теми.

2. Процедури порівняння відносно зазначених одиниць можливі насамперед у межах критичного аналізу тих чи інших конкретних теоретичних систем. Процедура редукції під час відбору одиниць та компонентів порівняльного аналізу є складником загальної стратегії складання вибірки.

3. Можливість застосування конкретних теорій до конкретних одиниць порівняння (наприклад, проблема використання концепції політичної культури як пояснювальної схеми для інтерпретації політичних змін у тому чи іншому суспільстві, – одна з найскладніших для дослідника). Необхідно звертати увагу на умови функціонування одиниць порівняння (у стабільному чи нестабільному положенні вони знаходяться, яка специфіка середовища, наскільки вони еквівалентні та ін.). Недоречно застосовувати теорії політичних культур, розроблені відносно стабільних демократичних систем, для дослідження політичних культур країн, що перебувають в умовах переходу.

4. Застосування конкретної теорії в дослідженні вимагає аналізу основних і альтернативних до досліджуваної проблеми теорій. Ігнорування наявних на момент розгляду теорій не дасть змоги виконати роботу якісного пояснювального характеру.

Перед тим, як почати порівняння, дослідник повинен керуватися **двома принципами відбору країн для аналізу**:

1. Принцип максимальної подібності (схожості) систем (ПМПС) – коли ми порівнюємо схожі країни (процеси), то зосереджуємо увагу на *розбіжностях*. Наприклад, обираємо схожі країни за інституціональним параметром, а саме за формою правління: Італія – Франція (проблема: загроза сепаратизму (в Італії це о. Сардинія, а у Франції – о. Корсика)); Латвія – Естонія (проблема: доволі високий відсоток проросійськи налаштованих громадян).

2. Принцип максимальної розбіжності систем (ПМРС) – коли ми порівнюємо різні країни (процеси), то звертаємо увагу на *подібне*. Прикладами можуть слугувати: Україна – Сомалі (проблема: не уся територія контролюється владою); Північна і Південна Корея (проблема розділення корейського півострову); Ізраїль – Ірак (проблема: існують території / народи, які прагнуть створити власні держави: Палестина (Ізраїль), курди (Ірак)).

Ці принципи розподілу систем були запропоновані Дж. Міллем, а пізніше детально описані в роботі А. Пшеворського і Дж. Тьюна. У 1994 р. Ж. Де Мер і Д. Берг-Шлоссер ускладнили ці принципи, назвавши їх «максимально різними з однаковим результатом» (MDSO) і «максимально схожими з різним результатом» (MSDO).

1.5. Правила формулювання гіпотез у науковій роботі

Гіпотеза – (від грец. *hypothesis* – припущення) – наукове припущення, що висувається для пояснення будь-якого явища і потребує перевірки за допомогою спостережень, експериментів, емпіричних даних і теоретичного обґрунтування для того, щоб стати достовірною науковою теорією.

Гіпотеза – це те, що ми очікуємо побачити внаслідок правильно організованих спостережень за реальними подіями (Мангейм, Річ).

Гіпотеза – це декларовані припущення, які описують очікувані взаємозв'язки (кореляцію) між явищами, які розглядає дослідник.

Під час формулювання якісної гіпотези необхідно пам'ятати такі **правила**:

1. Гіпотеза має бути сформульована щодо конкретної предметної області.
2. Гіпотеза має бути сформульована з використанням наукового термінологічного інструментарію.

3. Гіпотеза – це не фантазія! Гіпотеза ніколи не виникає на пустому місці. Одне з головних правил формулювання гіпотез – це знання про предмет свого дослідження, які має дослідник до початку роботи над проблемою. Гіпотеза відрізняється від фантазії тим, що становить результат попередньої роботи наукових шкіл і потребує освоєння всього, що досягнуто певною галуззю науки. Знання контексту, який вивчається, допомагає досліднику сформулювати гіпотезу, яка буде мати науковий вигляд. Отже, неможливо і недоцільно починати дослідження з припущення того, що про предмет вивчення нічого невідомо.

4. Розробка гіпотези передбачає висування максимально можливої кількості наслідків. Дослідник зацікавлений у підтвердженні своїх ідей, і його підтвердження щоразу збільшують імовірність того, що гіпотеза істинна, однак достатньо одного якісного спростування, щоб гіпотеза виявилась помилковою. Найбільш надійні результати дослідження випливають зі спростувань. Також система теоретичного знання будує ешелоновану систему захисту від спростувань, оскільки не всі базові

судження теорії безпосередньо пов'язані з експериментальними даними. Головне те, що спростування володіють більшою силою, ніж підтвердження. Гіпотеза ніколи не виникає на пустому місці.

5. Гіпотеза не може бути очевидною. Гіпотетичне припущення передбачає, що проблема має бути емпірично доведена, чого немає сенсу робити, якщо гіпотеза очевидна. Наприклад, чим більше політичних прав у етнічних груп у державі, тим більшу вони мають можливість впливати на політичну систему.

6. Під час формулювання гіпотези автор дослідження не повинен робити її максимально загальною, адже у такому разі її буде важче довести або спростувати емпірично. Очевидно, чим більш загальною є гіпотеза, тим більше її значення для науки, але з загальністю істотно зростає трудомісткість дослідження та знижується достовірність висновку. «Маленька» гіпотеза все-таки надійніша за «велику», незважаючи на її скромність. Проблема буде пов'язана насамперед із тим, що в дослідження буде введено величезну кількість змінних, що зробить його громіздким і важко доказовим.

7. Гіпотезу можна формулювати шляхом індукції (від часткового до загального) або дедукції (від загального до часткового), залежно від того, яку стратегію дослідження вибрав автор.

8. Гіпотеза формулюється за допомогою додаткових слів: *чим, тим, якщо, що, за умови*.

Приклади формулювання гіпотез навели у своєму підручнику «Політологія. Методи дослідження» Дж. Мангейм і Р. Річ:

«Чим вище (нижче, більше, повільніше та ін.) _____, тим вище (нижче, більше, повільніше та ін. _____)».

«Якщо _____, то _____».

«За умов _____, _____».

Використовуючи запропоноване правило, можна формувати гіпотези в компаративних дослідженнях. Ось кілька варіантів гіпотез загального характеру:

- Чим вище громадяни оцінюють ступінь дотримання прав людини у державі, тим ефективніше функціонує демократія у країні.

- Чим більш позитивно сприймають громадяни свій матеріальний стан, тим вища оцінка, яка надається демократичному режиму.

- Чим вищий рівень освіти у громадян, тим слабші націоналістичні тенденції в державі.

- Чим більше внутрішньополітичних проблем має держава, тим більш обмежений її вплив у зовнішньому середовищі.

- Чим вище рівень легітимності влади, тим вище рівень ефективності державного управління.

- За умов проведення ефективної соціальної політики в державі з урахуванням стратифікації суспільства як її чинника політична система буде стабільною.

- За умов проведення відповідно до стандартів демократичних систем політики соціального захисту населення як складової соціальної політики держави буде залежати рівень ефективності державного управління.

- За умов імплементації глобальних трендів управління в національну систему нормативно-правового регулювання можна очікувати підвищення рівня ефективності реформування системи державного управління в Україні.

- За умов формування єдиної системи правотворчості в Україні слід очікувати підвищення швидкості та якості розробки і впровадження сучасних політичних рішень стратегічного та поточного характеру.

- За умов зміни підходів до реалізації державного управління у сфері міграційної політики України з урахуванням світового досвіду слід очікувати її трансформації в багатовекторну міграційну політику країни, що призведе до поступового зниження обсягів української міграції.

Під час формування гіпотез можна і не використовувати допоміжні слова (*чим, тим, більше, менше* тощо). Гіпотези будуть сформульовані як твердження, але це не зменшує їх наукового потенціалу, вони мають бути доведені або спростовані у процесі дослідження. Наприклад:

- Прийнятність, темпи та тривалість соціальної зміни залежать від того, наскільки у тому чи іншому соціумі поширена аномія.

- Вимірювання аномії дає змогу визначити тісну кореляцію між її проявами, як-от невдоволення, недовіра та відчуження громадян від політики.

- Інституціоналізація взаємодії влади і громадянського суспільства впливає на публічність влади.

- Ідеологія націоналізму особливо процвітає у переломних епохах історії соціуму.

- Формування національної моделі державного управління в контексті західних трендів модернізації публічної служби залежить від внутрішньополітичних детермінантних факторів.

- Імплементація глобальних трендів управління в національну систему нормативно-правового регулювання забезпечить ефективне реформування системи державного управління в Україні.

- Першочергове формування єдиної системи правотворчості в Україні має призвести до підвищення швидкості та якості розробки і впровадження сучасних політичних рішень стратегічного та поточного характеру.

- Участь акторів громадянського суспільства за умови адаптованого до специфіки розвитку політичної системи має велику перевагу над функціонуванням

деструктивного інституту корупції та сприяє розбудові в державі демократичних цінностей і консолідації суспільства.

- Ефективність реалізації державної екологічної політики залежить від комплексного і системного застосування всіх інструментів на всіх рівнях управління екологічною сферою у сучасних умовах.

- Ефективність державного управління у сфері політики пам'яті в подальшому залежатиме від того, чи збережеться сьогоднішній вектор загальнодержавної зовнішньої політики і його похідна – розвиток українського інформаційного простору, особливо в сегменті протидії ворожим інформаційним впливам.

- Формування і застосування теоретико-методологічних засад політичної експертизи в системі прийняття та впровадження політичних і державно-управлінських рішень значною мірою сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи державного управління України.

Є два правильні модуси умовно-категоричного (гіпотетичного) припущення. Тільки вони гарантують істинність заключення.

Перший модус *стверджувально-стверджувальний*:

$A \rightarrow B$

A

—
 B

Другий модус *заперечувально-заперечувальний*:

$A \rightarrow B$

$\neg B$

$\neg A$

Розробка гіпотези передбачає висування *максимально можливої кількості наслідків*. Звичайно, дослідник зацікавлений у підтвердженні своїх ідей, і його підтвердження щоразу збільшують імовірність того, що гіпотеза істинна, але достатньо одного якісного спростування, щоб гіпотеза виявилася хибною. Найнадійніші результати дослідження випливають зі спростування. Щоправда, система теоретичного знання будує ешелоновану систему захисту від спростування, оскільки всі базові судження теорії безпосередньо пов'язані з експериментальними даними. Зрозуміло одне: спростування мають більшу силу, ніж підтвердження.

1.6. Змінні та індикатори

Після формулювання гіпотез дослідник визначається зі змінними, за допомогою яких можна емпірично (за допомогою індикаторів) підтвердити або спростувати гіпотезу. П. Лазарсфельд визначає змінну як будь-який засіб, за допомогою якого можна провести розподіл між одиницями дослідження.

Змінні – це емпіричні якості, ознаки будь-якого явища, що можуть набувати більшого значення. Змінні можна вимірювати і якісно, і кількісно.

У поведінкових науках існує багато різновидів змінних, проте в компаративних дослідженнях використовуються зазвичай такі: *залежні та незалежні; змінні, які втручаються, та антецедентні*.

Незалежні змінні – це змінні, які характеризують впливові умови, чинники, обставини.

Залежні змінні – це змінювані якості об'єкта вивчення, що розглядається як наслідок чи результат дії незалежної змінної.

Наприклад, із представлених гіпотез визначимо незалежні та залежні змінні:

Прийнятність, темпи і тривалість соціальних змін залежать від того, наскільки поширена аномія в конкретному суспільстві. У цій гіпотезі поширеність аномії в суспільстві є незалежною змінною (яка впливає), а прийнятність, темпи і тривалість соціальних змін – залежною змінною (те, що змінюється під впливом незалежної змінної).

Чим вище громадяни оцінюють ступінь дотримання прав людини в державі, тим ефективніше в цій країні функціонує демократія. Тут незалежною змінною є ступінь дотримання прав людини в оцінках громадян, а залежною змінною – ефективність функціонування демократії в тій чи іншій країні.

Змінна, яка втручається – це подія або факт, який впливає на подію одразу; якщо ж факт впливу повторюється декілька разів, то змінна, яка втручається, перетворюється в залежну змінну.

Антецедентна змінна – (лат. *antecedens* – «той, що передує») змінні, які передують за часом виникнення всім іншим змінним і можуть впливати на незалежні змінні.

Приклад. За умов *слабкої президентської влади* (антецедентна змінна) слід очікувати зростання опозиційних настроїв, посилення впливу фінансово-промислових груп (ФПГ) без зміни ролі самоврядування (змінна, що втручається) на процеси суспільного розвитку.

Індикатори – це значення, які характеризують предмет, що розглядається. Індикатори повинні бути конкретними в кількісному або якісному значенні. Вони не можуть показувати результативність, оскільки ми маємо це перевірити.

Приклади. Індикатори економічного розвитку (індекс споживчих цін (Consumer Price Index (CPI)); індекс цін виробників (Producer Price Index (PPI)); рівень інфляції; курс валют; ціни на дорогоцінні метали, нафту; індекс роздрібних цін; індекс гуртових цін (Wholesales Price Index (WPI)); індекс Нью-Йоркської фондової біржі (характеризує всі акції); export prices (ціни на експорт); рейтинг конкурентоспроможності країн світу; рівень трудової активності; індекс економічної свободи;

індекс-дефлятор ВВП (показує ріст цін на товари і послуги для їх кінцевих споживачів).

Індикатори еміграційного потоку: частка мігрантів від усього населення; кількість емігрантів; відсоток трудових мігрантів; соціальний складник емігрантів: благополучні, бідні; доля жінок-емігранток; середній вік мігрантів.

Отже, стратегія і тактика компаративного аналізу має свої особливості, методологічні та методичні труднощі. Приступаючи до роботи над конкретною темою, компаративіст повинен усвідомлено уявляти собі:

- *масштаб (просторову характеристику);*
- *темпоральні межі (часові періоди);*
- *категорії (науковий термінологічний інструментарій);*
- *попередні теоретичні й емпіричні дослідження з теми, яка досліджується;*
- *методи компаративного аналізу;*
- *еквівалентні одиниці та типи порівняння.*

РОЗДІЛ 2. ПІДГОТОВКА ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИКУМІВ І КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

2.1. Тренажер

1. Продовжити гіпотезу, використовуючи науковий термінологічний інструментарій, дотримуючись правил формулювання гіпотез;

2. Визначити залежні та незалежні змінні в запропонованих гіпотезах.

- *Якщо рівень політичної активності громадян високий, то _____*
_____.
- *Політична свідомість громадян буде впливати на _____*
_____.
- *Якщо на виборах голосує більше 80 % від кількості виборців, то _____*
_____.
- *Чим вищий рівень політичної свідомості, тим _____*
_____.
- *Якщо країна має внутрішні політичні проблеми, то її зовнішня політика _____*
_____.
- *Чим вищий прохідний партійний відсоток на виборах до парламенту, тим _____*
_____.
- *Чим _____, тим більше громадян довіряють владі.*
- *Чим _____, тим сильніші націоналістичні тенденції в державі з боку етнічних груп.*
- *Якщо _____, то формування громадянського суспільства є неможливим.*
- *Чим вищий рівень освіти, тим _____.*
- *Чим більше розвинутий інститут місцевого самоуправління в державі, тим _____*
_____.
- *Однополярні системи зі стійкими зв'язками між державами володіють найбільшими можливостями _____.*
- *Політична соціалізація громадян буде _____.*
- *Якщо _____, то в державі буде формуватися біпартійна система.*
- *Багатопартійна система є результатом _____*
_____.
- *Стратегія розвитку держави буде залежати від _____*
_____.
- *Конфліктність між гілками влади є показником _____*
_____.

- *Характер та темпи перехідного процесу визначать _____*
- *Ефективність державного управління буде залежати від _____*
- *Рівень розвитку публічної влади в державі _____*
- *Політична система в перехідному стані _____*
- *Практика лобіювання в державах з перехідною економікою _____*
- *Рівень корупції буде впливати на _____*

Критерії оцінювання:

10 б. – Усі гіпотези сформульовані правильно, відповідають вимогам.

5 б. – У гіпотезах змінні нерівномірні за кількістю можливих індикаторів.

0 б. – Гіпотези очевидні, не потребують доказів, змінні нерівномірні за кількістю індикаторів.

2.2. Формулювання гіпотез

Сформулювати 5 гіпотез відповідно до правил, які зазначені у пункті 1.3 першого розділу методичних рекомендацій за наведеним нижче принципом формулювання:

«Чим вище (нижче, більше, повільніше та ін.) _____, тим вище (нижче, більше, повільніше та ін. _____)».

«Якщо _____, то _____».

«За умов _____».

Критерії оцінювання:

5 б. – Гіпотеза сформульована правильно, відповідає вимогам.

3 б. – У гіпотезі змінні нерівномірні за кількістю можливих індикаторів.

0 б. – Гіпотеза очевидна, не потребує доказів, змінні нерівномірні за кількістю індикаторів.

2.3. Методи порівняльних досліджень

Навести конкретні приклади порівнянь інститутів / процесів на запропоновані методи компаративного аналізу (бінарний (прямий / опосередкований); темпоральний (синхронний / асинхронний; секторальний / лонгітюдний); регіональний). Указати принцип відбору країн, який був використаний.

Критерії оцінювання:

3 б. – 5 прикладів на кожен метод, які відповідають вимогам.

2 б. – Із 5 прикладів 1 неправильний.

1 б. – Менше ніж 3 правильні приклади на кожен метод.

0 б. – Усі приклади неправильні.

2.4. Презентація «Глобальний індекс» як тип глобального методу компаративного аналізу (на вибір здобувача)

Розробити презентацію, яка б містила такі пункти: детальний опис методології індексу, зазначені індикатори, за якими здійснюється оцінювання країн, поданий ТОП-10 країн за цим індексом із зазначенням, яке місце посідає за ним Україна, та вказівкою можливих причин, що послугували такому результату.

Критерії оцінювання:

7 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам до презентацій, розкриває сутність проблеми, що розглядається, наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Представлена позиція України.

5 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень із теми, яка обрана здобувачем. Представлена позиція України.

4 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Представлена позиція України.

3 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Представлена позиція України.

2 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод.

0 б. – Презентація виконана не за планом, не має логічної структури, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не розкриває сутності проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Не представлена позиція України. Пропонується переробити презентацію.

2.5. Контрольні роботи 1–8: план, тематика, критерії оцінювання

План контрольної роботи: тема, предмет, об'єкт, мета, гіпотеза, змінні (залежна / незалежна), до кожної змінної прописані індикатори.

Тематика: демократичні політичні системи, федеративні політичні системи, форма державного устрою, порівняльний аналіз політичних партій і партійних систем, порівняльний аналіз парламентів світу, порівняльний аналіз перехідних систем, порівняльний аналіз case study, порівняльний аналіз політичних культур.

Критерії оцінювання контрольних робіт:

5 б. – Робота виконана за планом і вимогами до компаративних досліджень. Методи порівняння визначені правильно, залежна і незалежна змінні визначені правильно, достатня кількість індикаторів.

4 б. – Робота має певні недоліки: некоректна гіпотеза, достатня кількість індикаторів.

3 б. – Робота має певні недоліки: некоректна гіпотеза, методи вказані правильні. Залежна і незалежна змінні визначені правильно, недостатня кількість індикаторів, індикатори неможливо виміряти.

2 б. – Робота має недоліки: некоректна гіпотеза, недостатня кількість індикаторів, індикатори неможливо виміряти.

0 б. – Робота має недоліки: порівняння не має сенсу, некоректна гіпотеза, недостатня кількість індикаторів, індикатори неможливо виміряти.

2.6. Презентація за методом case study

Обрати та проаналізувати країну як кейс за підсистемами політичної системи: інституціональною, правовою, комунікативною, культурно-ідеологічною, функціональною.

Критерії оцінювання:

10 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам до презентацій, розкриває сутність проблеми, що розглядається, наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Визначена специфіка обраного кейса.

9 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень із теми, яка обрана здобувачем. Визначена специфіка обраного кейса.

8 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається,

не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Визначена специфіка обраного кейса.

7 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Визначена специфіка обраного кейса.

6 б. – Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Недостатньо визначена специфіка обраного кейса.

0 б. – Презентація виконана не за планом, не має логічної структури, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не розкриває сутності проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Не визначена специфіка обраного кейса. Пропонується переробити презентацію.

2.7. Індивідуальна контрольна робота (альтернатива іспиту): план, вимоги, критерії оцінювання

Альтернативне іспиту завдання. Проєкт. Порівняльне дослідження в межах курсового проєкту. Максимальна кількість сторінок – 15. Виконати компаративний аналіз з обраної проблеми. Визначити предмет, об'єкт, мету, методи порівняння, принцип відбору країн, гіпотезу, індикатори, проаналізувати за індикаторами.

Критерії оцінювання:

20 б. – Зроблено повноцінний порівняльний аналіз за вимогами. Поставлена гіпотеза доведена. Індикатори (якісні та кількісні) чіткі й зрозумілі, вимірювані.

10 б. – Зроблено порівняльний аналіз. Поставлена гіпотеза доведена, але індикаторів недостатньо. Індикатори сформульовані нечітко, не всі підтверджені.

0 б. – Порівняльний аналіз зроблений без урахування вимог. Гіпотеза підтверджена штучно. Індикатори сформульовані нечітко, не всі підтверджені.

№ з/п	Види робіт	Бали
1	Гіпотези. Сформулювати гіпотези (5 гіпотез) (обов'язково)	Макс. 5 б.
	Гіпотеза сформульована правильно, відповідає вимогам	5 б.
	У гіпотезі змінні нерівномірні за кількістю можливих індикаторів	4 б.
	Гіпотеза очевидна, не потребує доказів, змінні нерівномірні за кількістю індикаторів	3 б.
2	Колоквіум «Етапи розвитку порівняльної політології» (аналіз робіт з компаративістики)	Макс. 5 б.
	Повний аналіз етапів, логічне пояснення розвитку порівняльної політології, наведення прикладів	5 б.

№ з/п	Види робіт	Бали
	Повний аналіз етапів, логічне пояснення розвитку порівняльної політології, без наведення прикладів	4 б.
	Не повний аналіз етапів, відсутність логічного пояснення розвитку компаративістики	2 б.
3	Методи порівняльних досліджень (письмова робота; на кожен метод навести приклади порівняння)	Макс. 3 б.
	5 правильних прикладів на кожен метод	3 б.
	Із п'яти прикладів 1 неправильний	2 б.
	Менше 3 правильних прикладів на кожен метод	0 б.
4	Презентація «Глобальний індекс» як тип глобального методу компаративного аналізу (на вибір здобувача)	Макс. 7 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам до презентацій, розкриває сутність проблеми, що розглядається, наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Представлена позиція України	7 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень із теми, яка обрана здобувачем. Представлена позиція України	6 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Представлена позиція України	5 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Представлена позиція України	4 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод	3 б.
	Презентація виконана не за планом, не має логічної структури, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не розкриває сутності проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Не представлена позиція України. Пропонується переробити презентацію	0 б.
5	Контрольна робота 1–8. Порівняльний аналіз	Макс. 5 б. (за кожную роботу)
	Робота виконана за планом і вимогами до компаративу. Методи порівняння визначені правильно, залежна і незалежна змінні визначені правильно, достатня кількість індикаторів	5 б.
	Робота має певні недоліки: некоректна гіпотеза, достатня кількість індикаторів	4 б.
	Робота має певні недоліки: некоректна гіпотеза, методи вказані правильно. Залежна і незалежна змінні визначені правильно, недостатня кількість індикаторів, індикатори неможливо виміряти	3 б.
	Робота має недоліки: некоректна гіпотеза, недостатня кількість індикаторів, індикатори неможливо виміряти	2 б.
	Робота має недоліки: порівняння не має сенсу, некоректна гіпотеза, недостатня кількість індикаторів, індикатори неможливо виміряти	0 б.

№ з/п	Види робіт	Бали
	Презентація за методом Case study. Проект case study	Макс. 10 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам до презентацій, розкриває сутність проблеми, що розглядається, наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Визначена специфіка обраного кейса	10 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень із теми, яка обрана здобувачем. Визначена специфіка обраного кейса	9 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Визначена специфіка обраного кейса	8 б.
6	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Визначена специфіка обраного кейса	7 б.
	Презентація виконана за планом, має логічну структуру, візуалізація не відповідає вимогам, не повністю розкриває сутність проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Недостатньо визначена специфіка обраного кейса	6 б.
	Презентація виконана не за планом, не має логічної структури, візуалізація не повністю відповідає вимогам, не розкриває сутності проблеми, що розглядається, не наведені приклади сучасних досліджень, у яких може бути застосований метод. Не визначена специфіка обраного кейса. Пропонується переробити презентацію	0 б.
	Контрольна робота. Альтернативне іспиту завдання	Макс. 20 б.
	Зроблено повноцінний порівняльний аналіз за вимогами. Поставлена гіпотеза доведена. Індикатори (якісні та кількісні) чіткі й зрозумілі, вимірювані	20 б.
7	Зроблено порівняльний аналіз. Поставлена гіпотеза доведена, але індикаторів недостатньо. Індикатори сформульовані нечітко, не всі підтверджені	10 б.
	Порівняльний аналіз зроблений без урахування вимог. Гіпотеза підтверджена штучно. Індикатори сформульовані нечітко, не всі підтверджені	0 б.
	Модульна контрольна робота (обов'язково)	Макс. 5 б.
	Відповіді правильні і повні на всі поставлені питання (5 питань)	5 б.
8	Відповіді на питання правильні і повні (4 питання)	4 б.
	Відповіді на питання правильні і повні (3 питання)	3 б.
	Відповіді на питання правильні і повні (2 питання)	2 б.
	Відповіді на питання правильні і повні (1 питання)	1 б.

Схема нарахування балів, які отримують здобувачі

Система оцінювання передбачає отримання здобувачами балів за два модулі:

Модуль 1 – 40 балів (Сума балів за виконані види робіт, передбачені в програмі за цим освітнім компонентом (ОК)).

Модуль 2 – 40 балів (Сума балів за виконані види робіт, передбачені в програмі за цим ОК).

Підсумковий контроль – 20 балів за іспит або виконання індивідуальної підсумкової роботи (альтернативи іспиту). Екзамен передбачений для здобувачів, які **не набрали 60 балів** протягом семестру або бажають покращити поточний результат.

Максимально здобувач може отримати **100 б.**

Результати навчальних досягнень за навчальною дисципліною здобувачів вищої освіти здійснюється за критеріями, що запроваджені в університеті, за 100-бальною шкалою, шкалою ЄКТС та національною шкалою, що доводяться до відома здобувачів на першому занятті. Загальна оцінка визначається як сума балів за всі виконані завдання.

Система оцінювання результатів навчальних досягнень

За 100-бальною шкалою	За шкалою ECTS	За національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
75–81	C		
67–74	D		
60–66	E	задовільно	не зараховано
0–59	FX	незадовільно	

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Білоус А. Політико-правові системи: світ і Україна: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / 2 вид., перероб. і доп. Київ: АМУПП, 2000. 198 с.
2. Георгіца А. З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / Чернівецький університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Рута, 1994. 138 с.
3. Рудич Ф. М. Порівняльна політологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 148 с.
4. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів / пер. з 2-го англ. вид. Київ: Артєк, 2001. 224 с.
5. Чальцева О. М. Проблеми формування предметного поля порівняльної політології. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології»*. Харків. 2009. № 839. С. 12–16.
6. Чальцева О. М. Організація компаративних досліджень. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології»*. Харків. 2010. Вип. 17. С. 82–88.

Допоміжна література

1. Гомза І. А. Мультисекторальна класифікація авторитарних режимів. *Наукові записки НаУКМА: Політичні науки*. 2014. Т. 160. С. 10–17. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3482/Homza_Multysektoralna_klasyfikatsiia.pdf;jsessionid=3591D9B188BDCDA3EC4FDCEFA4E70214
2. Долженков О. Методологічні проблеми порівняльного аналізу політичних інститутів та процесів. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 70–77.
3. Чальцева О. М. Особливості порівняльного аналізу перехідних систем. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2011. № 4. С. 337–343.
4. Чальцева О. М. Порівняльний аналіз політичної культури: особливості, проблеми. *Трибуна*. 2004. № 5–6. С. 28–31.

Інформаційні ресурси

1. Open Government Index [Індекс Відкритого урядування]. 2015. URL: <http://worldjusticeproject.org/open-government-index>
2. The Global Competitiveness Report 2015–2016. *The Global Competitiveness Index (GCI) [Індекс глобальної конкуренції]*. URL: https://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf
3. Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI) [Індекс громадянського суспільства]. URL: <https://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society>
4. UN E-Government Survey 2014 [Індекс електронної участі]. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>

5. The Global Information Technology Report 2016. *Networked Readiness Index*. [Індекс мережевої готовності]. URL: <http://www.weforum.org/gitr>
6. Nations in Transit evaluates the state of democracy in the region stretching from Central Europe to Central Asia [Індекс рівня демократії в країнах перехідного періоду]. URL: <https://freedomhouse.org/report-types/nations-transit>
7. ICT Development Index [Індекс розвитку інформаційно-комунікативних технологій]. URL: <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2015/>
8. Human Development Index (HDI) [Індекс розвитку людського потенціалу (ІПЛ) ООН]. URL: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>
9. Freedom on the Net [Індекс Свобода в мережі]. URL: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-net>
10. Freedom in the World. *Non-governmental organization Freedom House* [Індекс Свободи міжнародної правозахисної організації Freedom House]. URL: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>
11. Індекс сталості розвитку громадянського суспільства в Україні. *Творчий центр ТЦК*. URL: <http://ccc-tck.org.ua>
12. Bertelsmann Transformation Index [Індекс Трансформації Бертельсмана]. URL: www.sginetwork.org

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Чальцева Олена Михайлівна

Швець Катерина Андріївна

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПІДГОТОВКИ ВИКОНАННЯ
ПРАКТИКУМІВ І КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ
З ДИСЦИПЛІНИ
«КОМПАРАТИВІСТИКА»**
для здобувачів спеціальності 052 Політологія

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 12.11.2023
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 1,86.
Тираж 30. Зам. 63.

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018